

ՆԵՐԱԿԱՅՈՒՅՐԻ ԳՐՄԵՎՈՐՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ

Ներակայությը (implicature) ներմաստի տեսակ է, որն առաջարկվել է Հ.Պ. Գրայսի կողմից: Նա ներակայությը սահմանել է որպես իմաստի այնպիսի արտահայտում, երբ ասելով մի բան, իրականում մեկ այլ բան է առաջարկվում: Ներակայությը վերագրվում է խոսակիցների այն եզրահանգումներին, որոնք արվում են՝ հիմնվելով ոչ թե բովանդակության բառացի մեկնաբանման վրա, այլ այն դեպքերի, երբ բովանդակությունը լրացուցիչ իմաստ է ձեռք բերում կոնկրետ հանգամանքներում: Հետևաբար, «եթե արտաբերված բառն ունի դիտավորություն և հաղորդում է իր նշանակությունից դուրս հավելյալ իմաստ, կոչվում է ներակայությ» /Yule, 1996: 35/:

Գ.Սպերբերը և Գ.Վիլսոնը օգտագործեցին մեկ այլ եզրույթ՝ արտակայությ (explicature), որը վերագրվում էր այն տեղեկատվությանը, «որը հաղորդվում էր»: Արտակայությը սահմանվում է որպես արտակա կառույցներում տեսանելի և ընկալելի տեղեկատվություն, որը ներակայությից տարբերվում է կոդավորված իմաստային ներկայացմամբ (encoded semantic representation) կամ տրամաբանական ձևով (logical form) /Sperber & Wilson, 1986: 182-183/: Այս սահմանումը որոշակի տարակարծություն է առաջացնում, քանի որ ներակայությները նույնպես ունենում են տրամաբանական ձևեր, թեև դրանք հաճախ ընկալելի են դառնում երկխոսության զարգացման ընթացքում /Levinson, 1983: 122-123/: Ներակայությի տրամաբանական ձևեր են համարվում այնպիսի կառույցները, որոնք հիմք են հանդիսանում ասված խոսքից արված կամ հաջորդիվ արվելիք ենթադրությունների համար:

A. What's wrong with your car?

B. Well, I was driving along and... you know that little red light on the lefthand side of the dash?

A. What, the oil pressure light?

B. Yes, and so I thought. *“I'll be late for the dentist if I stop and see to it now and anyway, the car does seem to be running all right, so...”*

A. Wait. *Are you saying the light lit up? And then you went on driving?*

B. Well, nothing sounded any different..., so I figured... (Tyler, 22).

Տվյալ օրինակում խոսակիցը պարզապես հայտնում է, որ եթե կանգնեք մեքենան զննելու համար, ապա կուշանար ատամնաբույժի այցից: Այս նկատառումը հիմք է հանդիսանում, որպեսզի խոսողը տրամաբանորեն հասկանա, որ խոսակիցը շարունակել է մեքենան վարել անգամ անսարքություն նկատելու դեպքում:

Հ. Գրայսը գտնում է, որ արտակայությո՞ւրբ բաղկացած է միայն նախադասության բառացի իմաստից, մինչդեռ ներակայությո՞ւրբ ներառում է նաև կանխատեսված իմաստ: Ռ.Քարսթընը ներակայությո՞ւրբն (implicature) ու արտակայությո՞ւրբն (explicature) նույնացնում է ներակա (implicit) և արտակա (explicit) իմաստների հետ, դրանք համարելով վերջիններիս ոչ շատ գործածվող անվանումներից /Carston, 2008/:

Տվյալ աշխատության նպատակն է երկխոսության շրջանակներում դիտարկել ներակայությո՞ւրբի դրսևորման առանձնահատկությունները՝ պայմանավորված ներակայությո՞ւրբի արտահայտման բնույթով:

Կարևոր է նշել, որ Հ.Պ. Գրայսը ներակայությո՞ւրբի՝ որպես ներիմաստի առանձին տեսակի և՛ սահմանումը, և՛ ինչպես կտեսնենք, նաև խմբավորումը կատարում է իր առաջարկած *համատեղման սկզբունքի* (cooperative principle) և *չորս մաքսիմների* (maxims) հիման վրա: Համատեղման սկզբունքը ներկայացնում է, թե ինչպես են մարդիկ հաղորդակցվում միմյանց հետ և ինչպես են իրենց պահում երկխոսության ժամանակ: Գրա հիմնական խնդիրն է լեզվօգտագործումը դարձնել առավելագույնս արդյունավետ: Այս սկզբունքը բաժանվում է մաքսիմների, որոնք հնարավոր են դարձնում արդյունավետ հաղորդակցումը և համարվում են արտահայտությունների և դրանցից ընկալվող իմաստների միջև կապը բացատրելու միջոց: Այսինքն, մաքսիմները ոչ միայն առաջացնում են ներակայությո՞ւրբներ, այլ տալիս են հնարավոր ներակայությո՞ւրբների բացատրությունները:

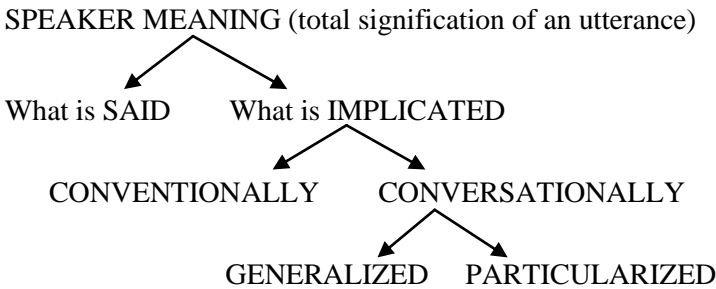
Հ.Պ. Գրայսը տարբերակում է չորս մաքսիմներ՝

1. Որակի մաքսիմ (maxim of quality)
2. Քանակի մաքսիմ (maxim of quantity)
3. Հարաբերականության մաքսիմ (maxim of relation)
4. Չկի մաքսիմ (maxim of manner)

Որակի մաքսիմի նախապայմաններն են չասել այն, ինչ գիտեք,

որ ճիշտ չի և չասել այն, ինչի համար բավական հիմնավորում չունեք: *Քանակի մաքսիմը* պահանջում է խոսքում ներառել այնքան տեղեկատվություն, որքան պահանջվում է և չձանրաբեռնել խոսքն ավելորդ տեղեկատվությամբ: *Հարաբերականության մաքսիմը* վերագրվում է խոսակցության թեմաների փոփոխության անցումներին, հարցերին, որոնց նպատակը կարող է տարբեր լինել և պատասխաններին, որոնք իմաստավորվում են միայն համապատասխան հարցի շրջանակներում: *Չկի մաքսիմը* կարգավորում է խոսքի մատչելիության և պարզության հարցերը՝ սահմանելով որոշ չափորոշիչներ՝ խուսափել անորոշությունից և երկիմաստություններից, լինել հակիրճ, կապակցված և կազմակերպված: Մաքսիմների կարևորությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դրանց շնորհիվ ուշադրության են արժանանում թաքնված իմաստները՝ ներիմաստները, նամանավանդ ներակայությունները:

Հ.Պ. Գրայսը, ըստ ներիմաստ տեղեկատվության բնույթի՝ տարբերակում է ներակայության երկու հիմնական տեսակներ՝ **պայմանական ներակայություն** (conventional implicature) և **խոսակցական ներակայություն** (conversational implicature), վերջինս իր հերթին բաժանելով երկու խմբերի՝ *ընդհանրացված խոսակցական ներակայություն* (generalized conversational implicature) և *մասնավորեցված խոսակցական ներակայություն* (particularized conversational implicature): Ա.Բ. Լևինսոնը /Levinson, 2000: 13/ հետևյալ սխեմայով է արտահայտում այս տարբերակումը՝



Հ.Պ. Գրայսը նշում է, որ ներակայություններն առաջանում են խոսակցության հաղորդակցական և գործաբանական մոտեցման շրջանակներում: Ուստի, այն, ինչ ներակայվում է, և այն, ինչ ասվում է՝ խոսողի իմաստի (speakers meaning) մասն են կազմում: Այսինքն,

ներակայության դեպքում խոսողի իմաստը ներառում է և՛ արտակայվող, և՛ ներակայվող այն տեղեկատվությունը, որն իրականում նկատի ունի խոսողը, քանի որ արտաբերված խոսքը գործնականում այլ մեկնաբանություն կարող է ստանալ:

Պայմանական ներակայությոը նախադասության լեզվական իմաստի մասն է կազմում: Այն ավելի շատ բառային միավորների կամ արտահայտության համաձայնեցված իմաստի բաղադրիչն է, քան լեզվագրագործման սկզբունքների հետևանքը: Կարելի է ասել, որ պայմանական ներակայության դեպքում նախադասության իմաստը պայմանավորված է իրավիճակով, որը ցույց է տալիս խոսողի «լեզվագրագործման նախասիրությունները»: Այսինքն, պայմանական ներակայության դեպքում խոսքում առկա բառային միավորներն իրականում.

1. Իմաստային առումով արտահայտում են որոշակի հակադրություն կամ անհամատեղելիություն, որը, սակայն, խոսողը մեկտեղում է նախադասության մեջ:

A. He is married but single.

B. Don't they live together?

A. They do.

B. So, what's the matter. Are they going to get divorced?

A. They never understand each other, never been happy living together (Austen, 86).

Առհասարակ, ամուսնացած և միայնակ՝ married and single բառերը համարվում են հականիշներ և միևնույն ասություն դրանց համատեղումը թվում է անհնար: Եթե նմանօրինակ ասությունում բառերը գործածվեն իրենց ուղիղ բառարանային իմաստներով և բացակայեն ներակայված իմաստները, խոսքը սխալ և անիմաստ կթվա: Թեև երկխոսությունը հնարավորություն է տալիս ճշտել ընկալված իմաստները, այնուամենայնիվ, ինչպես երևում է խոսքային գործընթացի զարգացումից, ներակայված հնարավոր ենթադրելի տարբերակներից միայն մեկն է այն ներակայությոը, որը խոսքն արտաբերելիս նկատի ունեի խոսողը:

2. Իմաստային առումով արտահայտում են համատեղելիություն, սակայն որևէ լեզվական միավորի միջոցով (մեծամասամբ շաղկապների) հակադրվում են՝ այնուամենայնիվ ունենալով դրդապատճառ (motivation) /Meibauer, 2010: 407/:

A. Haven't enjoyed so much in years. The meat's a little *greasy but just delicious*. Can you get any more?

B. Perhaps (Clavell, 326).

Վերոնշյալ օրինակում համատեղ գործածված են երկու այն-պիսի լեզվական միավորներ, որոնք, կարծես թե, համատեղելի են և չեն հակասում միմյանց: Սովորաբար ընդունված կարծիք է, որ յուրոտ միսն ավելի համեղ է համարվում, սակայն խոսողը փորձել է հակադրել «յուրոտ»՝ greasy և «համեղ»՝ delicious բառերը «բայց»՝ but լեզվական միավորի միջոցով: Համատեղելի միավորների հակադրության պատճառ կարող է հանդիսանալ խոսքն արտաբերողի սուբյեկտիվ կարծիքն ու վերաբերմունքը:

Խոսակցական (conversational) ներակայությքը վերագրվում է այն դեպքերին, երբ հաղորդվում է բառացի չափված տեղեկատվություն, որը համատեքստից դուրս այլ նշանակություն կունենար: Խոսակցական ներակայությի հիմնական առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն, ի տարբերություն կանխենթադրույթի և կանխավարկածի, պայմանավորված չէ առանձին բառերի և արտահայտությունների իմաստներով, այլ, որպես ամբողջական կառույց, ընկալելի է դառնում կոնկրետ համատեքստում: Այսինքն, մի դրույթում ամփոփված իմաստը նախապայման է հանդիսանում մյուսի իմաստավորման համար: Ուստի, ոչ մի ներակայությ չի կարող համարվել խոսակցական, եթե համատեքստի շրջանակներում չի տրվում նրա առկայության բացատրությունը /Grice, 1989: 271/:

Ի տարբերություն պայմանական ներակայությի՝ խոսակցական ներակայությի արտահայտումը պայմանավորված է Հ.Պ. Գրայսի առաջարկված համատեղման սկզբունքով (cooperative principle) և մաքսիմներով (maxims): Անգամ մաքսիմներից մեկի առկայության փաստն արդեն իսկ խոսում է ներակայությի մասին: Այսինքն, եթե խոսողը խոսքն արտաբերելիս կիրառում է ձևի, չափի, քանակի և հարաբերության մաքսիմների պահանջները, «ավելորդ» տեղեկատվությունն ամփոփվում է տողատակում:

Ինչպես արդեն նշվել է, Հ.Պ. Գրայսը խոսակցական ներակայությի շրջանակներում տարբերակում է ընդհանրացված խոսակցական ներակայությ (generalized conversational implicature) և մասնավորեցված խոսակցական ներակայությ (particularized conversational implicature) հասկացությունները: *Մասնավորեցված ներա-*

կայությունները առանձին համատեքստերի կոնկրետ իրավիճակներում արված արտահայտություններ են, հետևաբար, դրանք ընկալելի են միայն համատեքստում: Այսինքն, համատեքստից դուրս տվյալ ասույթը բոլորովին այլ մեկնաբանություն կունենա:

A. What had happened three days ago?

B. ***Don't let anyone else touch that coffee.*** Do you understand? ...

Fekesh has drugged Security's coffee... (Niven & Barnes, 326)

Տվյալ օրինակում հարցին տրվող պատասխանը խոսակցի համար միանգամայն հասկանալի է, քանի որ երկխոսության մասնակիցներն ունեն որոշակի ընդհանուր գիտելիքներ, որոնց վրա հիմնվելով թեև խուսափում են ավելորդ մանրամասներից, սակայն հասկանում են համատեքստի շրջանակներում արտահայտվող իմաստները: Եթե տրվող պատասխանը դիտարկենք երկխոսությունից դուրս, այն տարբեր մեկնաբանություններ կունենա (1. That coffee belongs to the speaker B 2. It belongs to another person 3. The speaker B doesn't want anyone to drink it 4. No one has the right to touch the speaker B's/others' things 5. Even the speaker A has no right to touch the speaker B's/others' coffee, etc.):

Ընդհանրացված ներակայությունները մնում են հաստատուն բոլոր համատեքստերում: Դրանք համընդհանուր լեզվական միավորներ են, որոնք պահպանում են իրենց իմաստը անգամ համատեքստի փոփոխության դեպքում: Այս դեպքում ասույթը արտահայտում է ընդհանրացված ներակայության իմաստը, անկախ համատեքստային լուծումներից /Levinson, 2000: 16/:

A. It is a pity that times are not like those in former years when ***a man*** could have a wireless and hear news or read a newspaper.

B. True. It is a pity (Clavell, 169).

Անգլերեն լեզվում ամրագրված կանոններից է, որ a man արտահայտությունը գործածվում է նաև այն դեպքերում, երբ նկատի ունենք ոչ թե կոնկրետ անձի, այլ առհասարակ «մարդ» հասկացությունը, երբ անգամ չի կարևորվում գեներացիան պատկանելությունը: Ուստի տվյալ ասույթի ցանկացած կիրառություն, անկախ հաղորդվող տեղեկատվությունից և համատեքստից, ենթադրում է միևնույն իմաստը:

Ընդհանրացված ներակայությունները, պայմանական ներակայությունների մման, ընկալվում են ինքնաբերաբար: Եթե առաջինի դեպ-

քում գործ ունենք լեզվական և հենքային այնպիսի գիտելիքների հետ, որոնք ծանոթ են տվյալ լեզվին տեղյակ յուրաքանչյուրին, վերջինիս դեպքում առնչվում ենք այն ընդհանուր տեղեկատվությանը, որը հայտնի է երկխոսության մասնակիցներին (գրավոր տարբերակում նաև ընթերցողներին):

Հաճախ ընդհանրացված ներակայությունը շփոթելի են համարվում կամ նույնացվում նաև կանխավարկածների հետ: Դրանց հիմնական առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ կանխավարկածները ընկալվում են բառի ուղղակի իմաստից հասկացվող հատկությունների շնորհիվ, իսկ ընդհանրացված ներակայությունները լեզվում ամրագրված այնպիսի դրույթներ են, որոնք ունեն կոնկրետ նշանակություն և չունեն փոխաբերական իմաստով կիրառվելու հատկություն: Բացի այդ, դրանց ընկալումը պայմանավորված չէ համատեքստի առկայությամբ, քանի որ յուրաքանչյուր կիրառման ժամանակ նրանք նույն իմաստն են արտահայտում:

Առհասարակ, Հ.Պ. Գրայսի ներկայացրած խոսակցական ներակայությունները վառ օրինակ են, թե ինչպես են արտալեզվական գործոններն ազդում խոսողի կողմից ներակայությունների արտահայտման և, համապատասխանաբար, խոսակցի կողմից նախադասության իմաստի ընկալման վրա: Ներակայությունները ներիմաստի այն տեսակներն են, որոնց ընկալումը, ի տարբերություն ներիմաստի մյուս տեսակների՝ կանխենթադրությունների և կանխավարկածների, բառացիորեն չեն հիմնվում լեզվական կանոնների և ամրագրված իմաստների վրա: Դրանց արտաբերումն ի սկզբանե որոշակի դիտավորություն է արտահայտում: Այսինքն, խոսողը խոսքն արտաբերում է, գիտակցելով, որ իր շարադրած նախադասությունը բառացիորեն մեկնաբանելու դեպքում չի արտահայտի իրականում նկատառված իմաստը:

Այսպիսով, կարելի է ասել, որ ներակայությոն ներիմաստի այն տեսակն է, որը կարելի է բնորոշել հիմնականում երկխոսությանը: Դրա արտահայտումն ու ընկալումը պահանջում է խոսակիցների առկայություն, որոնք ունեն ինչպես համընդհանուր և հենքային գիտելիքներ, այնպես էլ լեզվական չափանիշների ընտրության մասին իրենց սեփական պատկերացումները, և ի վերջո, ընդհանուր համատեքստ, որտեղ տարբերակում են խոսողի իմաստն ու ասույթի իմաստը: Առանց խոսակիցների, ներակայությոն չի կարող բովան-

դակել այլընտրանքային իմաստներ, փոխարենն արտահայտելով այն միակ իմաստը, որը բառերի ուղղակի իմաստներով է պայմանավորված:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Carston R. Thoughts and utterances: the pragmatics of explicit communication. London: John Willay & Sons, 2008.
2. Grice P.H. Studies in the way of words. USA: Harvard University Press, 1989.
3. Levinson S.C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
4. Levinson S.C. Presumptive meanings: the theory of generalized conversational implicature. Massachusetts: MIT Press, 2000.
5. Meibauer J. Implicature. // CES-Concise Encyclopedia of Semantics. // Elsevier: Universitat Mainz, 2010.
6. Sperber D., Wilson D. Relevance: communication and cognition. USA: Harvard University Press, 1986.
7. Yule G. Pragmatics. London: Oxford University Press, 1996.
8. Austen J. Persuasion. New York: The New American Library of World Literature, 1980.
9. Clavell J. King Rat. New York: Dell Publishing Co., 1962.
10. Niven L., Barnes S. The Barsoom Project. New York: Berkley Publishing group, 1989.
11. Tyler A. The Accidental Tourist. New York: Berkley books, 1978.

Н. МАНУКЯН – Проявление имплицатуры в диалоге. – Целью данной статьи является изучение имплицатуры в английском диалоге. Имплицатура рассматривается как один из видов имплицитности, которая имеет разные способы выражения. В статье также исследованы причины выражения имплицатуры в диалоге.

N. MANUKYAN – The Expression of Implicature in Dialogue. – The aim of the present paper is to study implicature as one of those types of implicit meaning which are mostly expressed in dialogic speech. Special attention is paid to different types of implicature suggested by H.P. Grice, the essence of which has direct connection to the identification and interpretation of implicitness. The causes for the expression of implicatures in dialogue are also considered.